

HÁZASSÁGPOLITIKA, HONOR, HADJÁRATOK – TANULMÁNYOK AZ ANJOU-KORRÓL

Csákó Judit

ZÁRA 1345–1346. ÉVI VELENCEI OSTROMA A NARRATÍV KÚTFŐK TÜKRÉBEN*

A velencei *Palazzo Ducale* szavazóterme (*Sala dello Scrutinio*) a Nagytanács óriási csarnokát követően méreteit tekintve a második a gótikus épület lenyűgözően dekorált hivatali helyiségeinek sorában. A kíváncsi látogatót a szobába lépve a kalmarköztársaság fényes győzelmeit megjelenítő festmények fogadják. Cristoforo Sortének a velencei hadak padovai bevonulását (1405) ábrázoló mennyezeti freskója vagy Andrea Vicentinónak a lepantói ütközetet (1571) bemutató monumentális képe mellett az érdeklődő szemügyre vehet egy magyar vonatkozású történelmi tablót is. Jacopo Robusti, ismertebb nevén Tintoretto (1518–1594) mozgalmas, az ádáz küzdelem kavalkádját érzékeltető, sötét tónusokkal megfestett – a harcban álló felek nyílvezzői az eget is elhomályosítják – csataábrázolása több mint két évszázad távlatából állít emléket annak a diadálnak, amelyet a Zárát ostromló velencei hadak 1346. július 1-jén I. (Nagy) Lajos magyar királynak a dalmáciai város felmentésére érkező seregei felett arattak.¹ Nem különösebben meglepő, hogy a háború, amelyet a velencei születésű reneszánsz festő témaválasztásából ítélve fontos helyen tartott számon a Köztársaság történeti emlékezete, a lagúnák városában keletkezett krónikák lapjain is feltűnik. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk azonban, hogy a Zára teljes megadásával végződő fegyveres konfliktus fordulatai nem csupán a velencei narratív hagyományban kaptak részletes tárgyalást. Az eseményeket említő egyéb itáliai források mellett a dalmát tradíció is foglalkozik a város tizenhat hónapig tartó ostromával, amelynek történetét ily módon a velenceitől eltérő nézőpontból is lehetőségünk nyílik megismerni. A következőkben azt tekintem át, hogy a középkori történetírás hogyan láttatta Zára 1346. évi velencei kézre kerülését és Lajos király Dalmácia birtokáért Szent Márk köztársaságával vívott háborújának első, kudarccal végződött szakaszát.

* A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal Az Anjou-kori Magyarország nyugati elbeszélő forrásai. Narratív kútfők és külpolitika című projektje (NKFH PD 128405) támogatta. Tanácsaiért Csukovits Enikőnek tartozom köszönettel.

¹ A terem online bejárható, lásd <https://bit.ly/3zB3kqX> (letöltés 2021. márc. 21.)

Az 1345–1346. évi zárai ostrom krónikái: a forrásbázis

Az 1320-as évek elején a dalmát tengerpart Šubić Mladen bán hatalmával elégedetlen városai Velence fennhatósága alá helyezték magukat. I. Lajos – a velenceiek ostromolta Zára alatt elszenvedett 1346. évi kudarcát követően – Padovával szövetségben tett ismét kísérletet a terület visszaszerzésére: az 1356–1357. évi háborúskodást lezáró zárai béke² újfent a magyar király jogára alá juttatta a dalmáciai városállamokat. Velence és a Magyar Királyság Dalmácia okán elmérgesedett viszonya Lajos uralkodásának második felében sem bizonyult barátságosnak. A magyar király 1372–1373-ban,³ majd 1378–1379-ben a lagúnák városával szembenálló koalícióhoz csatlakozva avatkozott be az észak-itáliai városállamok belső küzdelmeibe (az 1381-ben megkötött torinói béke a zárai paktumnak a dalmáciai magyar uralmat rögzítő rendelkezéseit is megerősítette).⁴

Jelen írás a Lajos és a kalmárköztársaság közötti háborúskodás történetének egyetlen szakaszára koncentrálna. Zára blokádja és a magyar királynak a dalmáciai város felmentését célzó 1346. évi hadjárata a konfliktussorozat a kutatás előtt a leginkább ismert eseménysora. Az Anjou uralkodó úgynevezett első velencei háborújának történetét a 19–20. század fordulóján Domanovszky Sándor és Vértesy Jenő tárgyalta részletesen.⁵ A politikatörténeti feldolgozást követően Baumgarten Ferenc önálló forrástanulmányt szentelt az ostrom két legjelentősebb beszámolójának: a Zára elestét dalmát szemzőgből előadó *Obsidio Jadrenis*nek, valamint a velencei szerző tollán íródott *Cronica Jadretinának*.⁶ Tanulmányom arra vállalkozik, hogy több mint egy évszázad elteltével „leporolja” a hadi események forrásait.

Lajos Zára felmentésére irányuló katonai vállalkozása nem volt ismeretlen a középkori magyar történeti tradíció előtt. Mind az uralkodó kancelláriai jegyzőből

² Papp Róbert: A zárai békekötéshez, valamint annak nemzetközi utóéletéhez kapcsolódó 1358. évi oklevelek regesztái. Fons 24. (2017) 481–503.

³ Paolo Sambin: La guerra del 1372–73 tra Venezia e Padova. Archivio veneto. Ser 5. 38–39. (1946–1947) 1–76.

⁴ Pór Antal: Nagy Lajos, 1326–1382. (Magyar Történeti Életrajzok) Bp. 1892. 68–100., 298–335., 473–521.; Wertner Mór: Nagy Lajos király hadjáratai. Hadtörténelmi Közlemények 19. (1918) 59–97., itt: 70–79. és Hadtörténelmi Közlemények 20. (1919) 202–271., itt: 211–217., 249–253., 256–259.; Bánlaky [Breit] József: A magyar nemzet hadtörténelme VIII. I. (Nagy) Lajos korszaka. (1342–1382). Bp. 1934. 14–25.; Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Bp. 1988. 98–102., 104–109., 118., 138–144., 164–165., 171–175.; Jászay Magda: Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története. Bp. 1990. 39–88.; Csukovits Enikő: Az Anjouk Magyarországon II. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395). (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Bp. 2019. 59–71. Az előzményekhez lásd továbbá Piti Ferenc: „...de adventu regis Hungarie”. Károly Róbert tervezett dalmáciai hadjárataról az 1340. évi oklevelek tükrében. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 105. (2001) 41–53.

⁵ Domanovszky Sándor – Vértesy Jenő: Nagy Lajos első hadjárata Velence ellen. Századok 34. (1900) 778–799., 905–923.

⁶ Baumgarten Ferenc: Forrástanulmányok Nagy Lajos és Velence viszonya történetéhez. Századok 36. (1902) 1–20., 112–130., 326–346.

lett biográfusa, Küküllei János,⁷ mind pedig a *Dubnici Krónika* megfelelő egységének ferences rendi szerzője⁸ elbeszéli, hogy a király „az Úr 1346. évében, Szent György ünnepén fegyveresek erős sokaságával a velenceiek ellen vonult, hogy megvédje Zára városát, mert azt a velenceiek ostromolták, az ugyanis elpártolt tőlük, és hűségesküt tett Magyarország királyának, miként jog szerint hozzá tartozott”.⁹ Előadásuk a harci cselekmények olyan részleteire is kitér, mint hogy a velenceiek Zarával szemben egy „Székács nevű erősséget erődítettek meg”,¹⁰ amelyet Lajos „gépekkel meg más szerkezetekkel és fegyvereseinek harcával [...] igyekezett megvívni”.¹¹ A kudarccal végződött katonai beavatkozás feltűnik a királyi adománylevelek narrációiban is. A diplomák szövegébe ágyazott elbeszélések további, a krónikások beszámolóiban nem szereplő adalékokat szolgáltatnak a hadjárat résztvevőiről, így például az uralkodó jogait a „velenceikkel szemben saját vérének ontásával és familiárisainak elvesztésével” védelmező Poháros Péter abaúji ispánról.¹² Abban a szerencsés helyzetben vagyunk ugyanakkor, hogy a történesek iránt érdeklődve nem kell megelégednünk a magyar források bőbeszédűnek korántsem nevezhető tájékoztatásával. Az európai krónikásirodalom egészét tekintve sem számít szokványos esetnek, hogy két, egymással párhuzamos elbeszélés – egy dalmáciai és egy velencei mű – is fennmaradt, amelynek egyetlen eseménysor (jelen esetben a zárai ostrom) története a kizárólagos témája.¹³ A kimagasló forrásértékkel bíró *Chronica Jadretina* és *Obsidio Jadrensis*¹⁴ mellett egy tucatnyi egyéb itáliai beszámolóval is rendelkezünk, amelyet témánk kapcsán faggatóra vonhatunk: a kútfők túlnyomó

⁷ *Kumorovitz L. Bernát*: Tótsolymosi Apród János mester küküllői főesperes kancelláriai működése. Levéltári Közlemények 51–52. (1980–1981) 5–29.; *Kristó Gyula*: Utószó. In: *Küküllei János*: Lajos király krónikája – *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról. (Millenniumi magyar történelem. Források) Ford., utószó, jegyz. Uő. Bp. 2000. (a továbbiakban: KJN) 89–117.: 90–103.; *Uő*: Magyar historiográfia. I. Történetírás a középkori Magyarországon. (A történettudomány kézikönyve) Bp. 2002. 93–97.

⁸ *Kristó Gy.*: Utószó i. m. 105–114.; *Uő*: Magyar historiográfia i. m. 89–91.

⁹ KJN 44. A latin szöveget lásd *Chronicon Dubnicense*. In: *Historiae Hungaricae fontes domestici I. Scriptores III*. Ed. M[atthias] Florianus. *Quinque-Ecclesiis* 1884. 1–207., itt: 144–145.

¹⁰ KJN 17. A latin szöveget lásd *Johannes de Thurócz*: *Chronica Hungarorum I. Textus*. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series Nova 7.) Ed. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. Bp. 1985. 160–188., itt: 167. Lásd továbbá *Érszegi Géza*: *Castellum Stikat / Castellum Stikat: The Career of Péter Poharas in the Hungarian Royal Court*. In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára / Essays in Honour of Mária Prokopp*. Szerk. Tüskés Anna. Bp. 2009. 349–353.

¹¹ KJN 45. Lásd továbbá *Chronicon Dubnicense* i. m. 145.

¹² Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.) Vál., bev., jegyz. Kristó Gyula. 2. kiadás. Szeged 2000. 269. (Ford. Orbán Imre).

¹³ Modern kiadásait lásd *Opsada Zadra – Obsidio Iadrensis*. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 54. Scriptores 6.) Manuscriptum postumum a Veljko Gortan, exaratum digesserunt Branimir Glavičić – Vladimir Vratović, cooperantibus Damir Karbić – Miroslav Kurelac – Zoran Ladić. Zagreb 2007. (a továbbiakban: *Obsidio Iadrensis*); *Cronica Jadretina*. Venezia – Zara 1345–1346. A cura di Gherardo Ortalli – Ornella Pittarello. Venezia 2014. (a továbbiakban: *Chron. Jadretina*).

¹⁴ *Chron. Jadretina* 3. (Gherardo Ortalli bevezető tanulmánya).

többségükben Velencéhez kapcsolhatók, ám a firenzei Giovanni Villani vagy az *Estei Krónika* is említést tesz Lajos Zára alá érkező hadairól.¹⁵

Írásom középpontjában a dalmáciai események külhoni narratív forrásai állnak. Bár a magyar középkorkutatás rendszeresen használja a szövegeknek az ostrom történetéhez kínált információit, magukat a krónikákat kevésbé ismeri. Pedig a Baumgarten forrásközpontú vizsgálata óta eltelt időben nem csupán az egyes olasz krónikák újrakiadása történt meg a *Rerum Italicarum scriptores* megújult sorozatának¹⁶ hasábjain: 2004, illetve 2017 óta modern *editi*óban áll a rendelkezésünkre a Zára alatti történések legfontosabb dalmáciai és velencei forrása is. A krónikák rendszerbe foglalása, valamint az újabb kutatások eredményeinek a vizsgálatokba történő bevonása reményeim szerint segíthet újragondolni Lajos úgynevezett első velencei háborújának egyes kérdéseit.

A következőkben elsőként bemutatom – földrajzi bontást alkalmazva – az elbeszélő források csoportját: az *Obsidio Jadrensis* a modern szakirodalom eredményeire is támaszkodó ismertetését a velencei krónikák (s ezek sorában a *Chronica Jadretina*), valamint a kérdéskörhöz vonható egyéb itáliai és osztrák kútfők tárgyalása követi. Az írás második, forráselemző része azt járja körbe, hogy egyes témák – Nagy Lajos alakja, a magyarok állítólagos árulása vagy a zárai kudarc okai – hogyan jelennek meg a pártosságtól sem mentes krónikák lapjain.

A zárai ostrom dalmáciai forrása: az *Obsidio Jadrensis*

Tamás főesperesnek (1200/1201–1268) a spalatói főpapok történetét előadó *gesta episcoporum*át¹⁷ és Micha Madius spalatói patrícus (1284 körül – 1357 után) krónikáját¹⁸ követően az *Obsidio Jadrensis* a harmadik a dalmát történeti hagyomány azon nagyobb lélegzetű elbeszéléseinek a sorában, amelyek a medievisztika érdeklődésére

¹⁵ A bibliográfiai adatokat alább tüntetem fel.

¹⁶ *Rerum Italicarum scriptores. Raccolta degli storici italiani dal cinquecento al millecinquecento. Ordinata da L. A. Muratori, nuova edizione riveduta, ampliata e corretta con la direzione di Giosué Carducci. I–CXVII. Città di Castello–Bologna 1900–1975. (a továbbiakban: RIS²).*

¹⁷ *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Archidiacon Thomas of Split: History of the bishops of Salona and Split. Latin text by Olga Perić. Eds., trans. Damir Karbić – Mirjana Matijević Sokol – James Ross Sweeney. (Central European Medieval Texts 4.) Bp.–New York 2006.*

¹⁸ *Johannes Lucius: De regno Dalmatie et Croatie libri sex. Amstelaedami 1666. 371–380.; Ioannes Georgius Schwandner: Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I–III. Vindobonae 1746–1748. III. 636–653. Magyar vonatkozású részletét Makk Ferenc fordításában lásd Károly Róbert emlékezete. Vál., szerk., bev., jegyz. Kristó Gyula – Makk Ferenc. (Bibliotheca historica) Bp. 1988. 54., 127–129. A szerzőről lásd *B. Halász Éva: Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spalatói nemes patrícus. Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica 135. (2013) 59–70.**

magyar vonatkozású értesüléseik miatt is számot tarthatnak.¹⁹ Az 1345–1346. évi zárai ostrom históriáját megéneklő mű nem maradt ránk középkori kéziratban; csupán kései másolatait ismerjük. Alkalmasint az autográf példányt használhatta Franciscus Fumatus (de Fumatis) zárai nemes, aki egy általa meglehetősen romlott állapotúként értékelt *manuscriptum (valde obscuris fragmentis)* nyomán írta át a krónika szövegét 1532-ben (Zágráb, Arhiv HAZU, Zbirka kodeksa, sign. II. a 35.).²⁰ A 14. századi kézirat még a 17. században is rendelkezésre állhatott Zárában: nem elképzelhetetlen, hogy erről készítette másolatát (Róma, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 6958.) a neves historikus, a traui születésű Johannes Lucius (Ivan Lučić), aki azután *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* című munkájának függelékében közre is adta az *Obsidio* textusát.²¹ Az *editio princeps* szolgálhatott alapul az osztrák Johann Georg Schwandtner számára, aki a 18. század közepén felvette a dalmáciai elbeszélést háromkötetes, a magyar történelem kútfőit közrebocsátó forráskiadványába.²² A középkori krónikásműnek ugyanakkor egészen az újabb időkig nem készült – annak kiemelkedő jelentősége ellenére sem – kritikai kiadása. Vejlko Gortan előmunkálatait követően a modern szövegközlés 2007-ben láthatott napvilágot a Horvát Tudományos Akadémia gondozásában.²³

A két könyvre tagolódó krónika – helyesebben inkább *gesta* vagy memoár²⁴ – szerzősége máig tisztázatlan kérdésnek számít a történettudományban. Műve ajánlásában, amelyet az elbeszélés ráadásul ugyancsak ismeretlen megrendelőjéhez intéz, a névtelen *auctor* nem árul el többet magáról, mint hogy személyét Zára előkelőinek sorában kell keresnünk (*ex nobili ortus progenie*).²⁵ Az eseményekről szemtanúként beszámoló tudósítás lejegyzőjét a kutatás sokáig azonosíthatónak vélte Nicolaus de Matapharisszal (vagy Nicolò Matafari), a dalmáciai város érsekével (1333–1367), aki Velence győzelmét követően Budán, Nagy Lajos udvarában keresett menedéket.²⁶ Mivel azonban a

¹⁹ *Johannes Lucius*: De regno Dalmatie et Croatiae libri sex. Amstelaedami 1666. 371–380.; *Ioannes Georgius Schwandtner*: Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I–III. Vindobonae 1746–1748. III. 636–653. A szerzőről lásd *B. Halász Éva*: Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spalatói nemes patrícius. Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica 135. (2013) 59–70.

²⁰ *Miroslav Kurelac – Damir Karbić*: Ljetopis „Obsidio Iadrensis libri duo”, njegovo historiografsko i povijesno značenje / The chronicle Obsidio Iadrensis libri duo and its historiographical and historical importance. In: Obsidio Iadrensis 3–20., 53–67.: 19., 66.

²¹ *Lucius, J.*: De regno Dalmatie i. m. 387–422.; *Kurelac, M. – Karbić, D.*: Ljetopis i. m. 19., 66–67. Lucius munkásságára lásd *Gál Judit*: Johannes Lucius és hagyatéka. Belvedere Meridionale 30. (2018) 1. sz. 114–126.

²² *Schwandtner, I. G.*: Scriptores rerum Hungaricarum i. m. III. 665–723.; *Kurelac, M. – Karbić, D.*: Ljetopis i. m. 20., 67.

²³ A horvát–latin kétnyelvű kiadást lásd *Obsidio Iadrensis* 109–291.

²⁴ A műfaj kérdéséhez lásd *Kurelac, M. – Karbić, D.*: Ljetopis „Obsidio Iadrensis libri duo” i. m. 15., 63.

²⁵ *Obsidio Iadrensis* 119. (I, 2).

²⁶ Életére lásd *Dizionario Biografico degli Italiani*. I–. Roma 1960–. (a továbbiakban: DBI) Online változat: <http://www.treccani.it/biografie/> (letöltés 2021. júl. 20.) (Andrea Labardi szócikke).

szakirodalom utóbb felhívta a figyelmet arra, hogy a bizonyosan a művelt prelátusnak tulajdonítható liturgikus kézikönyv, a *Thesaurus pontificum* semmiféle stílus- és nyelvhasználatbeli rokonságot nem látszik mutatni az *Obsidio*val, a Matapharis érsek szerzőségét valló teória megdőlni látszik.²⁷ Míg a Zárai Névtelen kilétének vonatkozásában legfeljebb sejtéseket fogalmazhatunk meg, addig a szakirodalom jóval nagyobb biztonsággal állítja, hogy az *Obsidio* csekély idővel az elbeszélte események után készülhetett.²⁸

A krónika első egysége a prologussal és az ajánlással együtt huszonnégyszáz, míg a második húsz fejezetre tagolódik. A II. könyv 20. *caputjánál* az elbeszélés hirtelen megszakad: az epilógust a kézirati hagyomány nem tartotta fenn.²⁹ A Zárai Névtelen műve, amely az 1344 szeptembere és az 1347 márciusa közé eső időszak történetét öleli fel,³⁰ a kérdéses rövid periódusban a dalmáciai város történetének a ránk maradt legrészletesebb előadását kínálja. A forrás a velencei ostrom közvetlen előzményeinek a bemutatásával indul. A mű beszámol Lajos király arra tett első kísérleteiről, hogy az atyja idejében az adriai tengerparton megingott királyi hatalmat³¹ megszilárdítsa, és a Dalmácia feletti magyar uralmat helyreállítsa. A szlavón báni méltóságot betöltő Hahót nb. Alsólendvai Miklós hadjáratát³² követően az uralkodó 1345-ben személyesen vonult a Délvidékre, ahol bihácsi táborában sorra jelentek meg előtte a horvát urak és a dalmáciai városok követői, hogy őt hűségükről biztosítsák. A velencei fennhatóságot lerázni kívánó Zára három küldöttet azonban késve érkezett: mire Bihácsot elérték, Lajos már visszaindult Magyarországra.³³ Az *Obsidio* középpontjában annak a tizenhat hónapon át tartó ostromnak a története áll, amely alá a magyar király távozását követően Andrea Dandolo dózse fogta a hűtlenségéért megbüntetni kívánt Zárát. Az elszenvedett vereség következményeiről: arról, hogy az 1346. december 21-én a városba bevonuló velencei hódítók milyen intézkedéseket fogantatosítottak a következő év elején, az utolsó *caput* tájékoztat.³⁴

²⁷ *Neven Budak*: „Obsidio Jadrensis” kao povijesno i književno djelo naše predrensanse. Radovi filozofskog fakulteta u Zadru 23. (1983–84) 353–358.; *Kurelac, M. – Karbić, D.*: Ljetopis „Obsidio Iadrensis libri duo” i. m. 17–18., 65–66.

²⁸ Uo. 16–17., 64.

²⁹ *Obsidio Iadrensis* 290. (II, 20).; *Kurelac, M. – Karbić, D.*: Ljetopis „Obsidio Iadrensis libri duo” i. m. 17., 64–65.

³⁰ *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 6.

³¹ *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 76–78.

³² *Obsidio Iadrensis* 121., 123., 125. (I, 3); *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 99. A bán személyére lásd *Wértner Mór*: A Buzád–Hahót nemzetség. Turul 16. (1898) 19–33., 59–65., különösen: 23.; *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1437. I–II. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 16., II. 94.

³³ *Obsidio Iadrensis* 128., 129. (I, 4); *Pör Antal*: A történeti jelenetek korhű rekonstrukciójáról. Negyedik levél a szerkesztőhöz. Századok 27. (1893) 862–874., itt: 865–866.; *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 99–101. A témához lásd továbbá *Sufflay Milán*: A Nelicpicsek hagyatéka. Turul 25. (1907) 70–85., 140–147., különösen: 71–72.

³⁴ *Obsidio Iadrensis* 287., 289., 291. (II, 19). Az események kronológiáját lásd *Damir Karbić – Zoran Ladić*: Kronologija događaja – A chronology of events. In: *Obsidio Iadrensis* 21–35., 69–84.

Nem kell meglepőnek tartanunk, hogy a Névtelen az eseményekről korántsem tudósít minden elfogultságtól mentes hangon: rögtön a prológust átítatja a velenceiekkel szemben táplált harag.³⁵ Krónikája ugyanakkor a pártos színezet ellenére is kimagasló forrásértékkel bír az előadás minuciózus részletességének és pontosságának köszönhetően³⁶ (a szövegbe ráadásul a dózsének vagy Nagy Lajosnak a záraiakhoz intézett levelei is egészükben beépültek).³⁷ A horvát kutatás újabbán Zára 14. századi városképét vagy Velence korabeli katonai erejét vizsgálta a középkori történetírói alkotás adatainak tükrében,³⁸ az *Obsidio* azonban egyéb elemzési lehetőségeket is felvet.³⁹

Az ostrom velencei forrásai: a *Chronica Jadretina* és egyéb beszámolók

Az *Obsidio Jadrensis*hez mérhető jelentőségében az a krónika, amely velencei szemszögből állít emléket az 1345–1346. évi eseményeknek. A magyar közép-korkutatással Baumgarten Ferenc ismertette meg a forrást, aki azonban – bár tudott a mű akkor még kiadatlan latin nyelvű variánsának létéről – az eredeti változat helyett csupán a *Chronica Jadretina* vulgarizált textusát használhatta. Az olasz nyelvre átültetett elbeszélés a kézirati hagyományban az úgynevezett *Cronaca Pseudo-Zancaruola* anyagának képezi a részét. Az 1446-ig ívelő kompiláció⁴⁰ szövegébe ágyazódó beszámolóra Jacopo Morelli,⁴¹ a velencei Biblioteca Marciana

³⁵ *Obsidio Iadrensis* 115., 117. (I, 1).

³⁶ Baumgarten F.: Forrástanulmányok i. m. 7.; Kurelac, M. – Karbić, D.: Ljetopis „Obsidio Iadrensis libri duo” i. m. 17–18., 61–62.

³⁷ Pl. *Obsidio Iadrensis* 123., 125. (I, 3), 131., 133., 135. (I, 5).

³⁸ Sandra Begonja: Srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra* kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću. *Povijesni prilozi* 47. (2014) 81–141.; Uő: The Urban Appearance of Zadar in Medieval Narrative Sources – *Obsidio Iadrensis: The Siege of Zadar*. In: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages – Image of the Town in the Narrative Sources: Reality and/or Fiction?* Eds. Irena Benyovsky Latin – Zrinka Pešorda Vardić. Zagreb 2017. 151–177.

³⁹ Fontos megjegyeznünk, hogy az elbeszélésnek legújabbán önálló doktori értekezést szentelő Dolores Butić vitatja a szöveg egységes mivoltát. A textus nyelvi–lexikai vizsgálatára épülő hipotézise értelmében a 16. századi kéziratban ránk maradt krónikaszöveg nem tekinthető egyetlen középkori szerző alkotásának. Az elbeszélést alighanem Franciscus de Fumatis, az 1532. évi *manuscriptum* lejegyzője kompilálhatta azon forrástörödékek felhasználásával, amelyek a város két évszázaddal korábban történt ostromáról a rendelkezésére álltak (*hic nempe liber de quibusdam valde obscuris fragmentis exscriptus et compillatus fuit*). Lásd Dolores Butić: *Analiza djela Obsidio Iadrensis – od teksta do autora / Analysis of the work Obsidio Iadrensis – from text to author*. Doktori (PhD) értekezés. Kézirat. Zágrábi Tudományegyetem. 2020. (<https://bit.ly/3yFjApt>, letöltés 2021. márc. 21.) Amennyiben Butić megállapításai helytállóak, úgy a munkával kapcsolatban már megválaszoltnak tekintett kérdések is újragondolásra szorulnak. Az *Obsidio* szövegének nyelvi elemzésére lásd továbbá Branimir Glavić: *Latinski jezik Kronike Obsidio Iadrensis / The latin language of the chronicle Obsidio Iadrensis*. In: *Obsidio Iadrensis* 37–49., 85–100.; Dolores Butić: *O leksiku djela Obsidio Iadrensis*. *Annales. Series historia et sociologia* 22. (2012) 439–446.

⁴⁰ Šerban Marin: *Crusades as viewed from Venice. The case of the chronicle transcribed by Gasparo Zancaruolo*. *Studii și materiale de istorie medie* 33. (2015) 187–207.

⁴¹ Életére lásd DBI (Riccardo Burigana szócikke).

őre figyelt fel, aki a 18. század végén elsőként adta közre – valószínűleg a könyvtár Soranzo 39. (ma It. VII. 49–50.) jelű *manuscriptuma* alapján – az ostrom történetét. Baumgartennek ebben az *editióban*⁴² állt a rendelkezésére a dalmáciai város bevételeéről szóló velencei kútfő, amelynek ismeretlen szerzőjére Morelli névtelenjeként hivatkozott.⁴³ Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ma már behatóbban van lehetőségünk ismerni a *Chronica Jadretinát*, amelynek 2014-ben a latin szöveget a vulgarizált variánsal párhuzamosan közlő kiadása is napvilágot látott.⁴⁴

A Zára feletti diadalt ünneplő mű, amely kevéssel a dalmáciai város hódoltatását követően kerülhetett lejegyzésre – erre vall legalábbis, hogy szövegét érezhetően átítatja a győzelem mámore –,⁴⁵ a velencei krónikásirodalom azon virágzó korszakának⁴⁶ a terméke, amikor Andrea Dandolo (1306–1354) személyében olyan vezető állt a kalmárköztársaság élén, aki történetíróként is hírnevet szerzett. A dózse krónikája (*Chronica per extensum descripta*) ugyanakkor csupán 1280-ig jut el elbeszélésében, témánkat már nem érinti.⁴⁷ Az ostromról a lagúnák városának egyéb forrásai számolnak be. Aligha meglepő, hogy a kizárólag az 1345–1346. évi konfliktusnak szentelt *Chronica Jadretina* szerzőjét, „Morelli névtelenjét” a szakirodalom a Zárát hódoltató Dandolo környezetében kereste. A hipotézist, miszerint a velencei állami levéltár iratait hasznosító historikus azonos lehet Benintendi de’ Ravagnanival (1318 körül – 1365), a Maggior Consiglio jegyzőjével – aki utóbb a nagykancellári rangra emelkedett, és a dózse–történetíró műveinek átdolgozására, illetve folytatására is megbízást kapott –,⁴⁸ Georg Voigtnak köszönhetjük. A Francesco Petrarca leveleskönyvét vizsgáló német történész

⁴² *Don Iacopo Morelli: Monumenti veneziani di varia letteratura per la prima volta pubblicati nell’ingresso di sua eccellenza messer Alvise Pisani cavaliere alla dignita di procuratore di San Marco. Venezia 1796. I–XXXVII.*

⁴³ *Baumgarten F.: Forrástanulmányok i. m. 326–327.; Chron. Jadretina 56–65. (Gherardo Ortalli bevezető tanulmánya).*

⁴⁴ *Chron. Jadretina 75–144.*

⁴⁵ *Baumgarten F.: Forrástanulmányok i. m. 333–334.; Chron. Jadretina 27–28. (Gherardo Ortalli bevezető tanulmánya).*

⁴⁶ A 13–14. századok velencei történetírását áttekinti *Antonio Carile: La cronostica veneziana nei secoli XIII e XIV. In: La storiografia veneziana fino al secolo XVI. Aspetti e problemi. A cura di Agostino Pertusi. Firenze 1970. 75–126.*

⁴⁷ *Andrae Danduli Venetorum ducis Chronicon per extensum descripta aa. 46–1280. d. C. (RIS² 12/1.) A cura di Ester Pastorello. Bologna É. n. [1938–1958.]; Henry Simonsfeld: Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. München 1876.; Girolamo Arnaldi: Andrea Dandolo doge-cronista. In: La storiografia veneziana i. m. 127–268.; Valentina Dell’Approvitola: Dandolo, Andrea. In: Encyclopedia of the Medieval Chronicle. Eds. Graeme Dunphy et al. I–II. Leiden 2010. (a továbbiakban: EMCh) I. 506–507.*

⁴⁸ *Benjamin G. Kohl: Ravagnani, Benintendi de’. In: EMCh II. 1258–1259. Életére lásd továbbá DBI (Marco Pozza szócikke).*

szerint a költővel jó kapcsolatot ápoló Benintenditől származhat – több más episztolával együtt – a levelesgyűjteménynek a záraiak legyőzése felett újjongó darabja (amely műfaját tekintve inkább beszéd), és következőképpen a kancellárnak kell tulajdonítanunk a velencei diadalról a missziliséhez hasonló beszámolót kínáló *Chronica Jadretinát* is.⁴⁹ Eltérő megoldást javasolt ugyanakkor Girolamo Arnaldi, aki az ugyancsak a kancelláriai pályafutásával párhuzamosan történetíróvá váló Raffaino de' Caresiniben (1314–1390) vélte megtalálni az ismeretlen *auctort*.⁵⁰ A Dandolo *Chronica brevisét* folytató és az 1343–1388 közötti évtizedek velencei történelmének – többek között a chioggiai háború eseményeinek – emléket állító Caresini⁵¹ szerzőségét azonban éppúgy nem fogadja el egyöntetűen a kutatás, mint ahogyan kétségbe vonja Benintendiét is.⁵² Több-kevesebb határozottsággal csupán annyit jelenthetünk ki, hogy a szöveg jellegzetességei alapján olyan krónikást kell sejtenuünk a mű háttérében, aki történetírói tevékenysége mellett jegyzői feladatokat is ellátott. A forrás kritikai kiadásának előszavában Ornella Pittarello ismeretlen nevű közjegyzőt javasol krónikásként, akiről azt feltételezhetjük, hogy a Zára ellen küldött velencei hajóhad irányításával megbízott Pietro Civran mellett tevékenykedett.⁵³ A hipotézis mellett szólhat, hogy a *Chronica Jadretina* latin variánsát fenntartó egyetlen kézirat (Velece, Biblioteca Marciana ms. lat. X. 300.) – amely egyébként nem autográf példány: a kódex a 14–15. század fordulójáról származik – további szövegeket is tartalmaz az elbeszélés függelékeként. Egy, a dózse diadalát zengő rövidebb hexameteres költeményhez (*Exclamatio*), a Zára megadását rögzítő kancelláriai kiadványhoz, valamint egy Mária-dicsőítéshez csatlakozik Pietro Civran sírverse és Dandolo neki szóló parancslevele 1346 áprilisából.⁵⁴

⁴⁹ Georg Voigt: Die Briefsammlungen Petrarca's und der venetianische Staatskanzler Benintendi. (Abhandlungen der k. bayer. Akad. d. Wiss., 62.) München 1882., különösen: 28–29., 60–63. A szóban forgó levelet lásd uo. 74–77. További érveket hoz *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 337–346.

⁵⁰ Girolamo Arnaldi: La cancelleria ducale fra culto della „legalitas” e nuova cultura umanistica. In: Storia di Venezia. Dalle origini alla caduta della Serenissima. III. La formazione dello stato patrizio. A cura di Girolamo Arnaldi – Giorgio Cracco – Alberto Tenenti. Roma 1997. 865–887. Az írást csupán online változatban olvashattam (<https://bit.ly/3ojFgGi>, letöltés 2021. márc. 26.)

⁵¹ Raphayni de Caresinis cancellarii Venetiarum Chronica AA. 1343–1388. (RIS² 12/2.) A cura di Ester Pastorello. Bologna 1922. Életére és munkásságára lásd DBI (Antonio Carile szócikke); *Benjamin G. Kohl*: Caresini, Raffaino [Raphaynus de Caresinis]. In: EMCh I. 248.

⁵² Marino Zabbia: I notai e la cronachistica cittadina italiana nel trecento. (Istituto storico italiano per il medio evo. Nuovi studi storici 49.) Roma 1999. 259–264.

⁵³ Chron. Jadretina 33–43. (Ornella Pittarello bevezető tanulmánya).

⁵⁴ Az eredeti hagyománynak nem képezhetette részét a Biblioteca Marciana kódexében szereplő *appendix* valamennyi szövege. Chron. Jadretina 27–32. (Gherardo Ortalli bevezető tanulmánya), a szövegeket lásd uo. 132–144. Civran pályája és halálának lehetséges éve kapcsán lásd továbbá *Emmanuele Antonio Cigogna*: Delle inscrizione veneziane I–VI. 1824–1853. IV. 605–609.

A velencei szerző tollán keletkezett elbeszélés 1344 júliusától 1346 decemberéig – vagyis Hahót nb. Miklós bán horvátországi hadjáratától a záraiak fegyverletételéig – követi nyomon az eseményeket. Bár Zára ostromának legbővebb forrása kétségkívül az *Obsidio Jadrensis*, a *Chronica Jadretina* is számos, egyéb helyről meg nem ismerhető adalékot szolgáltat a dalmáciai város blokádjának történetéhez. A krónika önálló adatainak hitelt kölcsönöz, hogy lejegyzője több ponton is kimutathatóan támaszkodik a velencei állami levéltár okirataira. A történetírói pontosságra való törekvés ugyanakkor korántsem jelenti azt, hogy a szöveg minden pártosságtól mentes volna: a Dandolo dózse és a kalmárköztársaság dicsőségét zengő *Chronica Jadretina* egyértelműen velencei szemszögből látta Zára hódoltatásának históriáját.⁵⁵

„Morelli névtelenjé”-nek előadása korántsem az egyetlen forrás a lagúnák városának gazdag narratív hagyományában, amelyet a konfliktus kapcsán vallatóra foghatunk. A velencei krónikák – ha soraikban nem is akad további elbeszélés, amelynek a dalmáciai diadal képezne a kizárólagos témáját – rendre megemlékeznek az ostromról. A *quattrocento* az eseményekkel csaknem kortárs historiográfiai terméséből elsőként is a tévesen sokáig Pietro Giustinianinak tulajdonított krónikát (*Venetiarum historia*) kell megemlítenünk. A Velence történetét a város alapításától 1358-ig tárgyaló elbeszélés – amelynek keletkezését 1360 környékére helyezi a szakirodalom – csupán egy rövid tudósítás erejéig tér ki arra, hogy a magyar király hiába sietett Zára felmentésére 1346 tavaszán.⁵⁶ A sort folytathatjuk a *Chronica Jadretina* szerzőségét vitató teóriák kapcsán már említett Raffaino de’ Caresini munkájával. Az Andrea Dandolo *Chronica brevis*ének folytatásaként készült elbeszélés – amely a köztársaság 1343–1388 közötti históriáját tárgyalja, és többek között a chioggiai háború eseményeinek is részletes forrása – meglehetősen tömören számol be a számunkra érdekes időszakról. A Dandolo korának történéseivel induló krónika egyetlen mondatban tájékoztat Zára dózséval szembeni „lázadásáról” és Velence általi megbüntetéséről.⁵⁷ A latin nyelvű történeti irodalmat képviselő két elbeszélésnél részletesebben számol be az ostromról Enrico Dandolo *Cronica di Venexiája*: az eredeti változatában 1362-ig ívelő (később 1373-ig folytatott) históriát az első, már olaszul íródott Velence-történetként tartja számon a kutatás.⁵⁸

⁵⁵ Baumgarten F.: Forrástanulmányok i. m. 326., 331–335.

⁵⁶ *Venetiarum Historia Vulgo Petro Iustiniano Iustiniani filio ad iudicata*. A cura di Roberto Cessi – Fanny Bennato. (Monumenta storici) Venezia 1964. 228. A krónikáról lásd *Antonio Carile*: La cronachistica veneziana i. m. 38–45.; *Benjamin G. Kohl*: *Chronica Venetiarum*. In: EMCh I. 443–444.; *Šerban V. Marin*: Some Considerations Regarding the Anonymous *Venetiarum Historia* (14th Century). *Historical yearbook* 7. (2010) 177–194.

⁵⁷ Raphayni de Caresinis cancellarii *Venetiarum Chronica AA. 1343–1388*. A cura di Ester Pastorello. Venezia 1964. 3–4. (A W jelű kéziratban ugyanakkor hosszabb előadás szerepel a konfliktusról.) A forrás kapcsán lásd *Kohl, B. G.*: Caresini, Raffaino i. m. 248.

⁵⁸ *Cronica di Venexia detta di Enrico Dandolo. Origini – 1362*. A cura di Roberto Pesce. Presentazione di Angela Caracciolo Aricò. (Medioevo e Rinascimento. Testi 2.) Venezia 2010. 123–125. Enrico

A zárai diadal a köztársaság kései történeti emlékezetének is részét képezte. Az ostromról és a magyar király Dalmáciába érkező felmentő seregei felett aratott győzelemről éppúgy olvashatunk Lorenzo de Monacis 1420 és 1437 között szerkesztett krónikájában,⁵⁹ mint Gian Giacomo Caroldo 1520 körül készült, ám jóval korábbi eseményeket taglaló – a dózsék történetét 1382-ig elbeszélő – velencei históriájában. A két kancelláriai hivatalt viselt, majd diplomáciai karriert befutott szerző közül elsősorban Caroldo előadása bizonyul részletesnek; a Dandolo dózse uralmának időszakára vonatkozó szövegegyeség forrásainak pontos feltárásával azonban mindmáig adós a szakirodalom.⁶⁰

Egyéb itáliai források

Bár az ostrommal kapcsolatban a legtöbb információt a konfliktusban részt vevő felek történeti hagyománya kínálja, Nagy Lajos dalmáciai veresége és Zára meghódolása a dózse seregei előtt Itália-szerte ismert eseményeknek számítottak. Témánkba vágó közléseket az északi területek krónikásirodalma tartott fenn. A mintegy nyolc narratív forrás alkotta korpusz legismertebb darabja a firenzei Giovanni Villani gazdag kézirati hagyománnyal bíró világhírójának (amelyet azután öccse, Matteo, s annak fia, Filippo folytattak). A magyar vonatkozásokban is bővelkedő elbeszélés Titus Liviusztól vagy Dares Phrygiustól Troppai Mártonig

Dandolo szerzősége vitatott. A krónika és a feltételezett szerző kapcsán lásd *Carile, A.*: La cronachistica veneziana 45–63.; DBI (Giulia Baroni szócikke); *Angela Caracciolo Aricò*: Presentazione. In: Cronica di Venexia i. m. VII–VIII.; *Roberto Pesce*: Introduzione. In: Cronica di Venexia i. m. XI–LI.; *Benjamin G. Kohl*: Dandolo, Enrico. In: EMCh I. 506–507. A 14. századi velencei történetírás kapcsán lásd továbbá *Antonio Carile*: Aspetti della cronachistica veneziana nei secoli XIII e XIV. In: La storiografia veneziana fino al XVI secolo. Aspetti e problemi. A cura di Agostino Pertusi. ha sorozat, itt: (Civiltà veneziana. Saggi 18.) Firenze 1970. 75–126.; *Girolamo Arnaldi – Lidia Capò*: I cronisti di Venezia e della Marca Trevigiana nel secolo XIV. In: Storia della cultura veneta II. Il Trecento. Ed. Girolamo Arnaldi. Venezia 1976. 272–337., különösen: 285–307.; *Miika Kuba*: Transmission of Knowledge in Venetian Fourteenth-Century Chronicles. (Jyväskylä Studies in Humanities 334.) Jyväskylä 2017.

⁵⁹ Laurentii de Monacis Veneti Cretae cancellarii Chronicon de rebus Venetis ab urbe condita ad annum MCCCLIV. Ad Ludovici Antonii Muratori Rerum Italicarum scriptorum VIII. appendix. Ed. Flaminius Cornelius. Venetiis 1758. 108–110. Lásd továbbá DBI (Giorgio Ravegnani szócikke); *Luigi Andrea Berto*: Lorenzo de Monacis. In: EMCh II. 1046–1047.

⁶⁰ *Giovanni Giacomo Caroldo*: Istorie Veneçiene I–IV. Ed. Șerban V. Marin. București 2008–2011. III. 10–24. Lásd még *Carile, A.*: La cronachistica veneziana 158–159.; DBI (Antonio Carile szócikke); *Benjamin G. Kohl*: Caroldo, Gian Giacomo. In: EMCh I. 250–251. Ugyancsak beszámol Zára ostromáról: *Andreae Naugerii patritii Veneti Historia Veneta italico sermone scripta ab origine urbis usque ad annum MCDXCVIII nunc primum enebri erepta e MSto codice Bibliothecae Estensis*. In: Rerum Italicarum scriptores. Ed. Ludovicus Antonius Muratori. I–XXVIII. Mediolanum 1723–1751. (a továbbiakban: RIS) XXIII. coll. 915–1216., különösen: coll. 1032–1033.; *Vitae ducum Venetorum italice scriptae, ab origine urbis, sive ab anno CCCCXXI usque ad annum MCCCXCIII auctore Marino Sanuto, Leonardi filio, patricio Veneto, nunc primum e manuscripto codice Bibliothecae Estensis luce donantur*. In: RIS XXII. coll. 399–1252., itt: coll. 611–613.

számos forrásból merít, saját kora tekintetében azonban önálló hagyományt rögzít. Giovanni, aki az 1348. évi pestisjárványnak esett áldozatul, nem csupán a Nápolyi Királyságban bekövetkezett eseményekről tájékozódott és adott hírt – tud András herceg haláláról és bátyja Itáliába történő megérkezéséről –, de érinti művében Lajos király 1345. évi szlavóniai hadjáratát és a rákövetkező évben Zára felmentésére tett kísérletét.⁶¹ Egyéb beszámolóink főként a Venetói-régióhoz (Padova,⁶² Modena⁶³ vagy Ferrara⁶⁴) kapcsolódnak, ám olvashatunk a köztársaság győzelméről Pistoia,⁶⁵ Bologna⁶⁶ és Rimini⁶⁷ krónikáiban is.⁶⁸

Osztrák forrás

A dalmácia és itáliai elbeszélések mellett említenünk kell egy további forrást, amely nem csupán lejegyzési helyét, de műfaját tekintve is eltér az előzőekben említettektől. Peter Suchenwirt osztrák címerköltő és herold (1321 körül – 1396 után) tollából mintegy ötvenkét költemény: részint úgynevezett elbeszélő történelmi énekek, részint allegorikus művek maradtak ránk. A történelmi énekek közül

⁶¹ A krónika újabb kiadását lásd *Giovanni Villani: Nuova Cronica I–III*. A cura di Giuseppe Porta. (Biblioteca di scrittori italiani) Parma 1990–1991. különösen: III. 412., 421., 434–436. A részletek magyar fordítását lásd A három Villani krónikája. *Scriptores rerum Hungaricarum*. Ford., bev., jegyz. Rácz Miklós. Szerk. Bárány Attila. Máriabesnyő 2011. 126., 130–131. A krónika kapcsán lásd továbbá *Francesco Salvestrini: Villani, Giovanni*. In: EMCh II. 1478.

⁶² Guillelmi de Cortusiis *Chronica de novitatibus Padue et Lombardie*. (RIS² 12/5.) A cura di Beniamino Pagnin. Bologna 1941–1975. 919–920.; *Bejamin G. Kohl: Guigelmo Cortusio*. In: EMCh I. 493–494.

⁶³ *Chronicon Mutinense Iohannis de Bazano* [AA. 1188–1363]. (RIS² 15/4.) A cura di Tommaso Casini. Bologna 1917–1919. 131. Az 1363-ig ívelő elbeszélés Modena és a Veneto-vidék történetére koncentrálnál, lásd *Peter Damian-Grint: Giovanni da Bazzano*. In: EMCh I. 710.

⁶⁴ *Polyhistoria fratris Bartholomaei Ferrariensis, ordinis Praedicatorum, ab anno MCCLXXXVII usque ad MCCCLXVII italice conscripta*. In: RIS XXIV. coll. 695–848., itt: coll. 781. Az 1361–1388 között adatokat tartalmazó *Polyhistoriát* Muratori hibásan tulajdonította Bartolomeo da Ferraranak. A kutatás ma a bencés rendi Niccolò da Ferrara szerzőségét fogadja el. Személyeikre lásd DBI, letöltés 2021. jún. 23. (Riccardo Pallotti és Antonio Alecci szócikkjei). További forrás: *Chronicon Estense cum additamentis usque ad annum 1478*. (RIS² 15/3.) A cura di Giulio Bertoni – Emilio Paolo Vicini. Città di Castello 1908 – Bologna 1937. 134. Az 1095-től 1393-ig ívelő elbeszélés Ferrara és az Este-dinasztia történetére koncentrálnál. Lásd *Bejamin G. Kohl: Chronicon Estense*. In: EMCh I. 335–336.

⁶⁵ *Storie Pistoiesi* [MCCC–MCCCXLVIII]. (RIS² 11/5.) A cura di Silvio Adrasto Barbi. Città di Castello 1907–1914. 220. Az 1348-ig ívelő olasz nyelvű elbeszélés kapcsán lásd *Stefan Albrecht: Storie Pistoiesi*. In: EMCh II. 1393–1394.

⁶⁶ *Corpus chronicorum Bononiensium*. (RIS² 18/1.) I–IV. A cura di Albano Sorbelli. Città di Castello–Bologna 1910–1940. II. 542–543. (Cronaca B); *Peter Damian-Grint: Bartolomeo della Pugliola*. In: EMCh I. 145–146.

⁶⁷ *Marcha di Marco Battagli da Rimini* [AA. 1212–1354]. (RIS² 16/3.) A cura di Aldo Francesco Massera. Città di Castello 1912–1913. 52–53.; *Marie Bláhová: Battagli, Marco of Rimini*. In: EMCh I. 147–148.

⁶⁸ Egy további, az Aquileiai Patriarchátushoz kapcsolható forrás a 16. századból: *Vitae patriarcharum Aquileiensium acutore Antonio Bellono Utinensi*. In: RIS XVI. coll. 21–106., itt: coll. 54.

jelentős számú: összesen tizenöt tartalmaz magyar vonatkozást. A magyar említések I. Károly uralkodásának végétől II. (Kis) Károly koráig ívelnek, Suchenwirt azonban elsősorban Lajos uralmának szentel figyelmet.⁶⁹ Az általa nagyra tartott uralkodó lovagi erényeit és cselekedeteit egy 1356 után szerkesztett költeményben önállóan is megéneklei (*Von Chunik Ludwig von Ungerlant*). A király Zára alá vonuló hadait ugyanakkor nem csupán ez az elbeszélés említi.⁷⁰ Suchenwirt több olyan lovag portréját is felvázolja, aki pályafutása során megfordult Magyarországon, és az Anjouk szolgálatába szegődött. Közöttük van Cillei Ulrik (Ulrich von Cilly) gróf, akiről a verselő azt is elárulja, hogy részt vett a dalmáciai város alatt vívott ádáz csatában (*Von graff Ulreichen von Tzilli*).⁷¹

Nagy Lajos Zára felmentését célzó hadjárata a krónikák előadásában

Miután a velencei hadak 1345 késő nyarán ostrom alá vették a várost, a záraiak nem haboztak a magyar király segítségéért folyamodni. Budára azonban ebben az időben érkezett meg András herceg aversai meggyilkolásának híre, s öccse haláláról tudomást szerezve a fiatal uralkodó az adriai tengerpart helyett Nápoly (és a Nápolyi Királyság hűbérura, az Avignonban székelő pápa) felé fordította a figyelmét. Hadai élén csupán a következő év tavaszán indult meg Dalmáciába. Amikor értesültek készülődéséről, a velenceiek megerősítették hatalmas faerődjüket, az ostrom céljaira emelt *sticatumot* (vagy magyaros alakban *székácsot*), s május 16-án gyors, ám eredménytelen rohamot intéztek a város ellen. Lajos június első napjaiban érkezett meg a hadszíntér közelébe. Először Zára falaitól néhány mérföldnyi távolságra ütött tábor, s miután csapataival felderítette a vidéket, június 25-én az ostromlott város alá vonult. A velencei favár ellen július 1-jén indított offenzíva azonban kudarcot vallott, és a vereséget követően a magyar király – Zárát lényegében a sorsára hagyva – gyorsan távozott is Dalmáciából.⁷²

A források tanúságára épülő elemzésemben három kérdés tárgyalására szorítkozom. Elsőként is megvizsgálom, hogyan vélekednek a krónikások a magyar uralkodóról (1.), majd bemutatom, mit árulnak el seregéről és hadjáratának

⁶⁹ *Bleyer Jakab*: Magyar vonatkozások Suchenwirt Péter költeményeiben. Századok 33. (1899) 788–812., 879–912., itt: 796–798., 903.

⁷⁰ Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhundert. Ein Beitrag zur Zeit- und Sittengeschichte. Hrsg. Alois Primisser. Wien 1827. 1–3. (a megfelelő szöveghelyet lásd 2.); *Bleyer J.*: Magyar vonatkozások i. m. 798–810.

⁷¹ Peter Suchenwirt's Werke i. m. 51–53., különösen: 51.; *Bleyer J.*: Magyar vonatkozások i. m. 903.

⁷² *Bánlaky [Breit] J.*: A magyar nemzet hadtörténelme i. m. VIII. 14–25.; *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 105–108.; *Csukovits E.*: Az Anjouk Magyarországon II. i. m. 61–62.

résztevőiről (2.). Tárgyalom végezetül azt is, hogy az elbeszélések miféle magyarázatot kínálnak Lajos Zára alatt elszenvedett kudarcára (3.).

A magyar király

Arról, hogy az Anjou uralkodó 1346 tavaszán Dalmáciába vonult seregei élén, azok a források is említést tesznek, amelyek nem tanúsítanak különösebb érdeklődést a zárai konfliktus iránt, és csupán rövid tudósítás formájában adnak hírt az ostromról. Az *Estei Krónika* például a következőképpen számol be Velencének az adriai város felett aratott diadaláról: „Eközben történt az eset, hogy Zára városa fellázadt a velenceiek uralma ellen. A velenceiek közössége erre hatalmas sereget vezényelt oda, amely fel volt szerelve a hadak számára szükséges minden ellátmánnyal. Ezt látván a záraiak magukat és városukat a fentebb mondott magyar király fennhatósága alá helyezték: az említett uralkodó – amint a történekről tudomást szerzett – mindent hátrahagyott, övéivel a mondott város megsegítésére sietett, és több napig falai alatt állomásozott annak reményében, hogy Zárárt megszerezheti. A velenceiek közösségének hadai azonban mégis bevették a várost, így a király csekély dicsőséggel tért meg övéivel a hazájába.”⁷³

Az eseményekről bővebb elbeszélést kínáló krónikák részletesebb figyelmet szentelnek a magyar uralkodó szerepének. Az ostrom két főforrásának, az *Obsidio Jadrensis*nek és a *Chronica Jadretinának* közös vonása, hogy előadásuk – a prologus követően – Lajos trónra lépésével és a fiatal uralkodónak a délvidéki magyar uralom helyreállítását célzó törekvéseit ismertetve indul. Az I. Károly örökébe lépő király, akit az ismeretlen velencei szerző – tévesen – huszonnégy esztendősnak ír le,⁷⁴ annak ellenére válik főszereplőjévé a tizenhat hónapig tartó ostrom történetét feldolgozó históriáknak, hogy a város megsegítésére érkező hadai csupán egyetlen hónapig tartózkodtak Zára közelében, és anélkül távoztak Dalmáciából, hogy eredményt sikerült volna elérniük.

A Zárai Névtelen krónikája szerint az ostromlottak kezdettől fogva a magyar király támogatásába vetették reménységüket. Lajoshoz rögtön a velencei hajóhad érkezését követően elküldték követüket,⁷⁵ s az uralkodó 1345. augusztus 25-én

⁷³ „Interim alius accidit casus, quod civitas Çare rebellata est manibus Venetorum. Tunc comune Venetorum direxit ibi maximum exercitum cum furnimentis omnibus necessariis ad exercitum. Cives Çare sic videntes, subposuerunt se et civitatem dominio dicti regis Ungarie: quod sentiens dictus rex, relictis omnibus, accessit cum suis in subsidium dicte civitatis, ibique steterunt per multas dietas, sperantes habere civitatem; tamen gentes comunis Venetorum obtinuerunt civitatem: quare rex cum suis cum modico honore recessit ad propriam patriam”. *Chronicon Estense* i. m. 134.

⁷⁴ *Obsidio Iadrensis* 121. (I, 3); *Chron. Jadretina* 84.

⁷⁵ *Obsidio Iadrensis* 147. (I, 9).

kelt levelének⁷⁶ – amely azonnali segítségnyújtást ígért Zára polgárai számára – tartalmát megismerve zajos ünneplésben törtek ki.⁷⁷ Az események azonban nem alakulhattak a várakozásaiknak megfelelően. A Névtelen nyomán tudjuk, hogy Zára szeptember elején Lajos öccséhez, András calabriai herceghez is küldöttet menesztett Aversába. A magyar uralkodónak a tizennyolcadik életévét még be sem töltött fiatalabb fivére azonban éppen az azt követő éjszakán lett gyilkosság áldozata, hogy fogadta és a támogatásáról biztosította a dalmáciai delegátat.⁷⁸ A tragikus esemény óhatatlanul hatással volt Zára sorsára: a király egyelőre letett szándékáról, hogy személyesen vezessen hadat az Adriai-tenger partjára. Ahogyan a krónika jellemzi a hangulatot: „Akinek [tudniillik Andrásnak – Cs. J.] a haláláról értesülve a záraiak az igen nagy fájdalomtól sújtva sóhajtozni kezdtek, és Zára számos nemese a keserűségtől átítatva félretette jókedvében csináltatott öltözékét, és nagy bánatában gyászruhát öltött, amelyet azután, amíg hat hónap hossza el nem telt, fel nem cserélt. A mondott záraiak ugyanis a királyba vetett erős hitüket és reményüket megőrizték, és ha ilyen esemény nem következett volna be, hazájuk szabadságát már bizonyosan megtapasztalhatták volna.”⁷⁹ A Névtelen szavai is jelzik, hogy bár Lajost lefoglalta a gyász – majd pedig a bosszú és a nápolyi trón megszerzésének a gondolata –, Zára korántsem feledte az uralkodó azon ígéretét, hogy személyesen siet a város felmentésére.⁸⁰ A király iránti töretlen bizalom legszembetűnőbb megnyilvánulása, hogy a város védőszentjének november 25-ei ünnepén Miklós (Nicolaus de Matapharis) érsek, aki a Szent Chrysogonus-templomban a szentmisét celebrálta, az ott egybegyűlteknek felmutatta azt a zászlót, amelyet Lajos a városnak hűsége jeléül megküldött. A lobogót a szertartást követően Zára piacterén egy csaknem tizenegy láb magas póznára vonták fel.⁸¹

Aligha kell mindezek után meglepőnek tartanunk, hogy az uralkodó azon levelei, amelyekben arról biztosította az ostromlottakat, hogy több hónapnyi késlekedést követően 1346 tavaszán valóban megindul a Délvidékre, új reményekkel töltötték el a város lakóit. A Névtelen, aki a király fegyveres segítséget ígérő üzeneteit sorra beemeli krónikájába – ily módon is jelezve, hogy a záraiak kiemelkedő

⁷⁶ Uo. 153., 155. (I. 11).

⁷⁷ Uo. 155. (I, 11).

⁷⁸ *Obsidio Iadrensis* 157. (I, 12). Lásd továbbá *Kropf Lajos: Az aversai gyilkosság*, Erdélyi Múzeum 13. (1896) 97–111., 163–177., 211–228., 258–273.; *Miskolczy István: András herceg tragédiája és a nápolyi udvar. Századok* 62. (1928) 766–800., 869–887.

⁷⁹ „De cuius morte Iadertini nimio dolore compuncti ingemiscere ceperunt et quamplures nobiles de Iadra amaritudinis tactu togas hilaritate confectas exuunt lugubriaque vestimenta in multo assumunt merore et ea veraciter non mutarunt, donec spatium sex mensium circulariter non defluxit, ex eo, quod dicti Iadertini grandem spem et fiduciam in ipso rege retinebant et, nisi talis euentus contigisset, iam Iadertini liberationem sue patrię infalibiler percepissent”. *Obsidio Iadrensis* 159. (I, 13).

⁸⁰ Uo. 169. (I, 17).

⁸¹ Uo. 171. (I, 18).

jelentőséget tulajdonítottak Lajos érkezésének –,⁸² lefesti a lelkesedést, amely a polgárságot annak hírére hatotta át, hogy a magyar sereg táborát ütött Szemelnik határában: „Ki tudná elmondani az óriási megkönnyebbülést, amely a hűséges záraiakon úrrá lett? Kifejezésére egyetlen nyelv sem volna elégséges. Ki írhatná le a király kegyét, amelyben ekkor a leghűségesebb záraiakat részeltette? A királyét, akit nem egyszer, hanem gyakorta s még annál is sűrűbben hallhattak hangoztatni, hogy sokkal inkább óhajtja: testét Zárában fektessék koporsóba, mintsem hogy a legállhatatosabb záraiakat magukra hagyja?”⁸³ A hangulat csak fokozódott, amikor Lajos az ostromlott város falai alá vonult. Míg azonban a záraiak körtáncot jártak és lovagi játékokat rendeztek az utcákon,⁸⁴ addig a velenceiek korántsem szemlélték kitörő örömmel a magyar hadak megjelenését.

Bár magáról az uralkodóról a *Chronica Jadretina*-ban kevesebb szó esik, mint a dalmáciai elbeszélésben, a negyvenegy fejezetre tagolódo – az *Obsidió*nál jóval tömörebb – velencei históriának egyértelműen a köztársaság győzelme áll a középpontjában. A magyar hadak indulásáról először a 13. *caput* végén olvashatunk.⁸⁵ A szerző szerint a ravasz záraiak azzal veszik rá Lajost, hogy váltsa be ígérését és nyújtson segítséget a városnak, hogy felhívják figyelmét: Dalmácia megszerzése biztosíthatja számára a tengeri átkelés lehetőségét Apuliába, ahol öccse halálának megbosszulására és a Nápolyi Királyság trónjának az elfoglalására készül. A 14–31. *caputok* – amelyek a velenceiek előkészületeiről, a király megérkezéséről, a július 1-jén vívott ütközetről, majd pedig a köztársaság diadalmámoráról és Lajosnak a vereséget követő gyors távozásáról adnak számot – csaknem a felét teszik ki a szöveg teljes terjedelmének.⁸⁶ Az egy évig és négy hónapig elhúzódó ostrom történetírója annak a mintegy másfél hónapnyi periódusnak az eseményeiről tájékoztat tehát a legnagyobb részletességgel, amelynek során Velence az Anjou uralkodóval való összecsapásra készült, hogy azután vereséget mérjen a magyar király hadaira. Mivel a krónika elsősorban a dózse dicsőségét kívánja megénekelni, nem kell csodálkoznunk azon, hogy szerzője az ellenfelet igyekszik minél hatalmasabbnak és rettegettebbnek beállítani. Azon a ponton, amikor Lajos Zára alá vonul hadi népevel, a velenceiek helyzetét – minden bizonnyal azért is, hogy

⁸² Uo. 205., 207., 209. (II, 2).

⁸³ „Quis ergo libere posset solatium vehemens, quod fideles Iadertini percipiebant? Lingua quoque sufficiens non foret ad exprimendum. Quis benignitatem regis, quam tunc fidelissimis Iadertinis aperiebat? Qui non semel, immo sepe et crebrius cum iuramento affirmasse visus est, potius suum velle corpus Iadre condere sacro fago quam constantissimos Iadertinos velle desolatos relinquere”. *Obsidio Iadrensis* 229. (II, 6).

⁸⁴ Uo. 231. (II, 7).

⁸⁵ *Chron. Jadretina* 94–95.

⁸⁶ Uo. 96–119.

utóbb a győzelem még értékesebbnek tűnjék – kevés reménnyel kecsegtetőnek festi le.⁸⁷

Az elmondottak érzékeltetik: Lajos július 1-jén elszenvedett kudarca mindkét háborús fél történeti hagyományában kulcsmomentuma az ostrom históriájának. Azt, hogy az adriai hadszíntérre siető magyar király az európai nagyhatalmi politika jelentős szereplőjének számított, nem csupán a velencei és a dalmát tradíció jelzi: hasonló következtetésre juthatunk akkor is, ha Giovanni Villani beszámolóját olvassuk. A firenzei történétíró, aki rövid tudósításában kiemeli, hogy az uralkodó érkezését hírül véve a velenceiek először nem vállalták az ütközetet, hanem „több napon át nagy félelem s élelemhiány között bástyájuk mögé zárkózva maradtak”, egy közszájon forgó történetet is rögzít a királlyal kapcsolatban. Az *Obsidio*ban nem szereplő anekdota szerint Lajos nem csupán élelmiszerekkel látta el az ostromlottakat, hanem „ismeretlenül személyesen is bement [tudniillik a városba – Cs. J.], hogy bátorságot öntsön a záraiakba”.⁸⁸ Az álruhás uralkodó históriája arra vall, hogy az ifjú királyt karizmatikus egyéniségként tartották számon.

Lajos serege

Forrásaink, még ha a témát nem is tárgyalják kimerítően, arról a seregről is kínálnak néhány adalékot, amely a sorsdöntő július 1-jei napon alulmaradt Velencével szemben. A krónikások előszeretettel adnak hírt a haderő létszámáról: az erre vonatkozó becslések azokban a beszámolókból is feltűnnek, amelyek csupán szűkszavúan tájékoztatnak a hadjárat eseményeiről. Rögtön le kell szögeznünk ugyanakkor, hogy a különféle elbeszélések egymástól igencsak eltérő számadatokat tárnak elénk. Domanovszky megítélése szerint túlzónak kell ítélnünk az *Obsidio* azon értesülését,⁸⁹ miszerint Lajos zászlai alatt százezres haderő állt volna szemben a velenceiek tengeri és szárazföldi erejével. Sokkal inkább hajlott arra, hogy nagyobb hitelt tulajdonítson az alacsonyabb létszámot – mintegy 20 ezer fő⁹⁰ – megjelölő tudósításoknak.⁹¹ A kérdést aligha dönthetjük el teljes bizonyossággal, ám a leírások mindenképpen azt sejtetik, hogy Lajos a kortársak szemében igen jelentősnek számító katonai erővel kísérelhette meg az ostromlott

⁸⁷ Uo. 102.

⁸⁸ A három Villani krónikája i. m. 131. Az olasz nyelvű szöveget lásd *Villani, G.*: Nuova Cronica i. m. III. 436. Az alfejezetben tárgyalt események kapcsán lásd *Domanovszky S. – Vértsey J.*: Nagy Lajos i. m. 788–799., 905–915.

⁸⁹ *Obsidio Iadrensis* 229. (II, 6).

⁹⁰ *Corpus chronicorum Bononiensium* i. m. II. 542. Vö. *Polyhistoria fratris Bartholomaei Ferrariensis* i. m. coll. 781.

⁹¹ A kérdéshez vonható forrásokat összegyűjtötte és értesüléseiket áttekintette *Domanovszky S. – Vértsey J.*: Nagy Lajos i. m. 915.

város felmentését. A részletesebb híradások a sereg összetételére is következtetni engednek. Giovanni Villani azt írja, hogy a király „3000-nél [az eredeti szövegben: 30 000-nél – Cs. J.] több magyarral s némettel, nagyobbbrészt lovassal, köztük 20 000 jó íjász, a többi kiváló lovas” érkezett meg Szlavóniába.⁹² Peter Suchenwirt egyik költeménye is megerősíti, hogy valóban harcoltak német lovagok Lajos zsoldjában. Az osztrák herold úgy tudja ugyanis, hogy amikor az uralkodó „hatalmas sereggel, hatvanezernél több emberrel” táborozott Záránál, Ulrich von Cilly gróf is részt vett a harcokban.⁹³ Az *Obsidio* névtelen szerzője horvátokat, bosnyákokat, jászokat, kunokat vagy cseheket is említ az adriai város falai alatt összegyűlt katonák soraiban.⁹⁴ Böbeszedűbb forrásaink ugyancsak kitérnek arra, kik voltak Lajos szövetségesei. A Magyarországról érkező hadak nem csupán Alsólendvai Miklós szlavón és Kotromanics István bosnyák bánok seregeivel egészültek ki a Délvidéken:⁹⁵ csatlakoztak a sereghöz Bertrand aquilei-ai patriarcha csapatai is.⁹⁶ A *Chronica Jadretina* azzal kapcsolatban tartott fenn egyedi értesülést, hogy a horvát urak mely táborot választották a konfliktus idején. A velencei szerző megjegyzi, hogy míg Gergely corbaviai gróf és a segniai grófok fegyveresen is támogatták a királyt, addig Pál ostrovicai vagy Mladen klisszai grófok Velence hűségén maradtak.⁹⁷ A dalmát és itáliai krónikások előadásai nem szólnak ugyanakkor arról, hogy bárói és főemberei közül kik kísérték el az ifjú uralkodót az Adriai-tenger partjára. Az eseményekről minuciózus részletességgel tudósító *Obsidio Jadrensis* kizárólag Lackfi István erdélyi vajda személyét emeli ki (amint azt alább látni fogjuk, meglehetősen negatív szerepben tüntetve fel a nápolyi hadjáratok későbbi hőseit).⁹⁸ A tudósításokat áttekintve meglepőnek tűnhet, hogy a krónikások által komolynak ítélt haderő gyorsan alulmaradt Velencével szemben, és a vereséget követően a király rögtön távozott is a hadszíntérről.

⁹² A három Villani krónikája i. m. 131. A fordításban – hibásan – háromezer fős sereg szerepel, az adatot javítottam. [Cs. J.] „Ma que’ di Giadra dubitando che per lungo assedio non mancasse loro la vettuaglia, rimandaro per lo re d’Ungheria; il quale sentendo ciò per messaggi di quelli di Giadra, e per seguire la sua impresa di venire in Puglia, ritornò inn-Ischiavonia con più di XXX^m tra Ungheri e Tedeschi, a cavallo la maggiore parte, che bene i XX^m erano arcieri, e gli altri buoni cavalieri”. Villani, G.: Nuova Cronica i. m. III. 435.

⁹³ Bleyer J.: Magyar vonatkozások i. m. 903.

⁹⁴ *Obsidio Iadrensis* 916.; *Domanovszky S. – Vértesy J.*: Nagy Lajos i. m. 916. Lásd továbbá *Chron. Jadretina* 102.

⁹⁵ *Obsidio Jadrensis* 237., 241., 243–244.

⁹⁶ Uo. 235.; *Vitae patriarcharum Aquileiensium* i. m. coll. 54.

⁹⁷ *Chron. Jadretina* 102–104.; *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 331–332.

⁹⁸ *Obsidio Jadrensis* 241. Lackfi István pályafutása kapcsán lásd *Farkas Csaba*: Egy udvari katonabáró I. Károly szolgálatában. Lackfi István és az Anjouk Magyarországa. In: Középkortörténeti tanulmányok 10. A X. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2017. június 7–9.) előadásai. Szerk. Szanka Brigitta et al. Szeged 2018. 13–33.; *Csukovits Enikő*: Lackfi István Apuliában. In: Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére. Szerk. Dáné Veronka – Lupescuné Makó Mária – Sipos Gábor. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár 2016. 61–68.

A zárai kudarc okai

Jól ismert, hogy Lajos Zára alatt elszenvedett vereségének okairól a magyar történeti tradíció egymással szöges ellentétben álló vélekedéseket őriz. Küküllei János úgy tudja, hogy „a király hadserege erősen fáradzott az erősség [tudniillik a velencei favár – Cs. J.] bevételén”, ám „azt – mivel túlságosan erős és szilárd volt – nem tudta elfoglalni”.⁹⁹ A Névtelen Minorita ezzel szemben a következőképpen tájékoztat bennünket: „De minthogy a harcosok vezéreinek és előljáróinak akaratát – mint mondják – a velenceiek forintja megrontotta, az a király úr tiszta és becsületes akaratával nem egyezett, ezért a sereg előljárói áruló módon nem bocsátkoztak összeütközésbe”.¹⁰⁰ A velenceiekkel való tárgyalásokat el nem utasító, az ellenfél pénzét elfogadó magyar bárók motívuma az itáliai és dalmát kútfőkben is jelen van. Míg a *Chronica Jadretina* mit sem tud az árulásról – a velencei szerző hallgatása abban is magyarázatát lelheti, hogy a történetíró nem kívánta a vesztegetési kísérletek említése révén kisebbiteni a köztársaság haderejének érdemeit –,¹⁰¹ addig négy elbeszélő forrás is akad, amely a Névtelen Minoritához hasonló magyarázatot szolgáltat a magyar sereg kudarcára.¹⁰²

Az egymástól független híradások sorában elsőként említhetjük a kérdéshez a legtöbb információt kínáló *Obsidio Jadrensis*, amely a következőket állítja: „A királyt gyakorta keresték a velenceiek küldöttei, hogy vele megbeszéléseket folytathassanak. Az uralkodó sem nem adott azonban engedélyt arra, hogy a színe elé járuljanak, sem pedig nem egyezett bele abba, hogy meghallgassa mondandójukat. Mivel a velenceiek ily módon nem remélhették tehát, hogy szót érthessenek a királlyal, a magyar előkelőkkel és a bosnyák bánnal kezdtek barátkozni, s elhintették közöttük annak az árulásnak és összeesküvésnek a magvát, amelyet rögtön meg is fogunk jelölni.”¹⁰³ A július 1-jei események elbeszélésére rátérve a krónikás valóban elő is adja, hogy a záraiak egy kisebb – szerinte ötven főből álló – magyar csapattal rohamot intéztek a *sticatum* ellen, Lajos haderejének nagyobbik része azonban tétlenül szemlélte, amint a velenceiek visszaszorították a támadókat. Az ismeretlen történetíró Kotromanics Istváné mellett Lackfi István

⁹⁹ KJN 18.

¹⁰⁰ KJN 45.

¹⁰¹ Chron. Jadretina 114–119.

¹⁰² A forrásokat összegyűjti *Domanovszky S. – Vértessy J.*: Nagy Lajos i. m. 917. 5. és 6. jegyz. Lásd továbbá *Domanovszky Sándor*: A Dubnici Krónika. Századok 33. (1899) 226–256.; 342–355.; 411–451., itt: 414.; *Jászay M.*: Velence és Magyarország i. m. 52.

¹⁰³ „Sepius per Venetorum missos rex exquisitus fuerat, ut ipsi possent cum dicto rege aliquos conferre sermones. Quibus rex nec licentiam accedendi tribuebat nec ipsos tantum audire consentiebat. Sed ex quo Veneti cum ipso rege oretenus fari non presumerent, cum sublimioribus Vngaris ac bano Bosnensi ceperunt adinucem amicari nec non inter se conficientes quoddam proditionis et conspirationis genus, quod statim indicare promittimus”. *Obsidio Jadrensis* 237. (II, 8).

erdélyi vajda felelősségét emeli ki.¹⁰⁴ A motívum a velencei hagyományban sem teljesen ismeretlen: a Pietro Giustinaninak tulajdonított krónika úgy fogalmaz, Lajos tanácsosaitól becsapva veszítette el az ütközetet, s távozott szegyzemre az Adriai-partvidékről.¹⁰⁵

A Velencén kívül keletkezett itáliai krónikák sorában kettő is akad, amelyet az itt bemutatni kívánt hagyományhoz kapcsolhatunk. Míg Marco Battaglinál csupán egy rövid említés erejéig olvashatunk arról, hogy Lajos seregének egy része árulónak bizonyult,¹⁰⁶ addig Giovanni Villani további részletekkel is szolgál a történésekről. A témába vágó sorokat teljes terjedelmükben idézzük: „A velenceiek állandó alkudozásban álltak a királlyal követek útján, hajókat ígértek neki segítségül az Apuliába való átkelésre, de a maguk uralma alatt akarták tartani Zárát, némi felsőbbbségi adót juttatva neki. E feltétel azonban nem tetszett a királynak, s így semmi sem lett belőle. A velenceiek azonban pénzüikkel megvesztegettek néhányat az ő magyar bárói közül, akik hűtlenül azt tanácsolták uruknak, hogy térjen vissza Magyarországra, mivel azon évben az élelmiszer nagyon drága volt Itáliaországban, ami részben igaz is volt, s hajókat sem rendelt az Apuliába való átkelésre.”¹⁰⁷

A tudósítások megbízhatóságával kapcsolatban a szakirodalom állásfoglalása korántsem volt egységes. Míg Domanovszky (és Vértesy) elfogadták az általuk főforrásként használt *Obsidio* tanúságát,¹⁰⁸ addig az események vizsgálatába a *Chronica Jadretinát* is bevonó Baumgarten egyértelműen elutasította, hogy árulás történt volna.¹⁰⁹ Az újabb irodalom többnyire Domanovszkyval látszik egyetérteni: a hadtörténeti összefoglalások – a *Dubnici Krónika* és a Zárai Névtelen nyomán – megemlékeznek arról, hogy a magyar hadak elutasították a velenceiekkel való megütközést.¹¹⁰ A kérdésnek a Lajos király uralkodásáról szóló monográfiájában a legutóbb figyelmet szentelő Csukovits Enikő köztes álláspontra helyezkedik, amikor úgy fogalmaz: még ha a velencei fél vesztegetési kísérletére sor került is, az árulás aligha lehetett olyan látványos, mint ahogyan azt az *Obsidio* kétségkívül pártos szerzője állítja.¹¹¹

¹⁰⁴ *Obsidio Jadrensis* 237. (II, 9).

¹⁰⁵ *Venetiarum historia* i. m. 228.

¹⁰⁶ *Marcha de Marco Battagli* i. m. 53.

¹⁰⁷ A három Villani krónikája i. m. 131. Az olasz nyelvű szöveget lásd *Villani, G.*: *Nuova Cronica* i. m. III. 436.

¹⁰⁸ *Domanovszky S. – Vértesy J.*: Nagy Lajos első hadjárata i. m. 917–918.

¹⁰⁹ *Baumgarten F.*: *Forrástanulmányok* i. m. 112–119.

¹¹⁰ *Bánlaky [Breit] J.*: *A magyar nemzet hadtörténelme* i. m. VIII. 20–21.; *Kristó Gy.*: *Az Anjou-kor háborúi* i. m. 107–108. Ellentétesen vélekedett ugyanakkor *Jászay M.*: *Velence és Magyarország* i. m. 51–52.

¹¹¹ *Csukovits E.*: *Az Anjouk Magyarországon* II. i. m. 62.

A fentebb említett forrásokról megállapíthatjuk: azok között nem szükséges semmiféle filológiai kapcsolatot feltételeznünk. A tézist mi sem igazolja jobban, mint az, hogy az azonos hagyományhoz kapcsolható összesen öt elbeszélés előadása – ahogyan arra egyébként Baumgarten is felhívta a figyelmet – több ponton is eltér egymástól. A beszámolók közös vonása, hogy kategorikusan elutasítják, miszerint a velenceieknek magát az uralkodót is sikerült volna megvesztegetniük. Az olasz, dalmáciai és magyar szerzők egyaránt a bárókat vádolják összeesküvéssel. Míg a Névtelen Minorita vagy Marco Battagli nem nevezik meg, hogy a sereg mely része bizonyult árulónak – Giustinani az uralkodó tanácsosairól beszél –, addig a Zárai Névtelennél már nagyon is konkrét gyanúsítottakkal találkozunk. A szöveg ugyanis nem csupán Kotromanics István bosnyák bánt jelöli meg felelősként, hanem a magyar elit egyik tagját, Lackfi vajdát is. Ami az események lefolyását illeti: a Giustinani-féle krónika és Battagli rendkívül szűkszavú közléseiből valójában az sem derül ki, hogy a magyarokat a velencei arany győzte volna meg arról, hogy helyezkedjenek szembe uralkodójuk akaratával. Az események magyar és zárai krónikái részletesebbeknek bizonyulnak, és lényegében egybehangzóan állítják: Lajosnak tétlenül kellett szemlélnie, hogy a július 1-jei ütközet során a velenceiektől megvesztegetett hadai nem szálltak szembe az ellenféllel. Ezekről a híradásoktól némiképpen különbözik Villani tudósítása, amely nem tér ki a *sticatum* ostromára. A firenzei szerző az *Obsidio Jadrensis*hez hasonlóan elmondja, hogy a velenceiek követői többször is megkíséreltek tárgyalni Lajossal, ám próbálkozásaik – mivel a király a város feladására nem volt hajlandó – nem vezettek eredményre. Az olasz krónika mit sem tud ugyanakkor arról, hogy a bárók a harcba szállást megtagadták volna. Villani szerint a velenceiek pénzének hatására az előkelők rábeszélésükkel győzték meg Lajost, hogy vonuljon el Zára alól.

Az egymástól egyes momentumaikban különböző, ám az árulás tényét mégis egybehangzóan állító források nyomán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyarok megvesztegetésének – mint a kudarc okának – legalábbis szóbeszéd tárgyát kellett képeznie. Lehetséges-e azonban, hogy a vádat esetleg csupán a tragikus eseményekre magyarázatot kereső záraiak invenciójának kell tekintenünk? A július 1-jei vereség, majd a magyarok gyors távozása a hadszíntérről egyértelműen azt jelentette a dalmáciai város számára, hogy előbb-utóbb alulmarad Velencével szemben. A bűnbakkeresés nem állhatott távol a kétségbeesett helyzetben lévő ostromlottaktól, s az *Obsidio* névtelen szerzőjéről is feltételezhetjük, hogy – mivel a királyt semmiképpen sem kívánta negatív színben feltüntetni – hitelt adott a bárók velenceiek által történt megvesztegetéséről alighanem közszájon forgó híreszteléseknek, és a *sticatum* alatt elszenvedett kudarcot a hűtlen főemberek tétlenségének, a csatától való távolmaradásának tudta be.

Utóbbi teóriának a valószínűségét csökkenteni látszik azonban egyfelől az, hogy a kutatás által különösen megbízhatónak ítélt dalmáciai forrásnak tendenciózussága ellenére sem jellemzője, hogy gyökeresen megmásítsa a tényeket. Sőt, azt is meg kell említenünk, hogy a krónikás a záraiak hibáit sem hallgatja el: felrója a város lakóinak, hogy kapzsiságukban – s alighanem elbizakodottságukban, hogy az ostrom hamarosan véget érhet – igen magas áron adták az élelmiszert a falaik alatt táborozó magyaroknak.¹¹² A hipotézisnek, miszerint egy, a dalmáciai hagyományban kiformalódott mítosszal lehet dolgunk, ellentmondani látszik az is, hogy a magyarok árulása olyan elbeszéléseknek is eleme, amelyeket nem Zárában jegyeztek le. Azt azonban, hogy egy Dalmáciában kiformalódott szóbeszéd eljutott Firenzébe vagy Reginibe, ahol Villani vagy Battagli rögzítette, még nem tarthatjuk perdöntőnek arra nézve, hogy a híresztelésnek volt valószínűsége. Töprengésre készíthet ugyanakkor bennünket, hogy a hagyomány – igaz, egyetlen rövid híradás formájában – a velencei történetírásban is megjelenik. Ennél is elgondolkodtatóbb azonban, hogy a Névtelen Minorita – akitől éppen azt várhatnánk, hogy Kükülleihez hasonlóan a magyarok hősiességének állít emléket – éppen olyan szigorú a bárókhoz, mint az *Obsidio* szerzője, s nem hallgatja el, hogy az előkelők képtelenek voltak ellenállni a velencei arany csábításának. Igaz, a *Gesta Nagy Lajos királyról* megfelelő *caput*-ját ismeretlen szerzője az események után több mint másfél évtizeddel foglalta írásba – a mű keletkezését 1362–1363 fordulójára helyezi a kutatás –,¹¹³ következésképpen az sem elképzelhetetlen: az elbeszélés torz hagyományt rögzít. Érthetetlennek kell azonban tartanunk, hogy az árulás története miért tört magának utat Lajos király történetébe, ha az előkelők Zára alatti szégyenteljes viselkedése nem számított ugyanúgy közismertnek a magyarok körében, mint a dalmáciai városban.

Több érvet hozhatunk ugyanakkor amellett is, hogy az árulás vagy nem történt meg, vagy mégsem érintette olyan mértékben a magyar sereget – s bizonyult döntő faktornak a július 1-jei ütközet kimenetelében –, mint ahogyan azt a Zárai Névtelen és a Névtelen Minorita indulatoktól fűtött előadásai sugallják. Az álláspont mellett felhozható bizonyítékok sorában idézi egyfelől a szakirodalom azon velencei krónikák tanúságát, amelyek a fentebb bemutatott forrásokkal szemben ádáz küzdelemről és a magyarok felett aratott fényes győzelemről számolnak be.¹¹⁴ Az utóbbi típusú híradást rögzítő elbeszélések csoportjába tartozik rögtön a *Chronica Jadretina* is, amely úgy tudja, a magyarok részéről több mint hétezer

¹¹² *Obsidio Jadrensis* 233., 235. Lásd még *Domanovszky S. – Vértessy J.*: Nagy Lajos első hadjárata i. m. 916–917.

¹¹³ *Kristó Gy.*: Utószó i. m. 113–114.

¹¹⁴ *Baumgarten E.*: Forrástanulmányok i. m. 117.

halottja volt a véres csatának.¹¹⁵ Az ütközet lefolyásáról hasonló módon tájékoztat bennünket Lorenzo de Monacis, aki a következőket írja: „A királyiak közül sokat megöltek, rengeteget megsebesítettek, mivel szinte minden pillanatban együttes kilövással 15 000 hajítógép bombázta a barbárokat; végül visszaverték őket királyukkal együtt. Kimerülten, sebesülten hátráltak táborukba, a velenceiek és a zsoldosok üldözték őket. Végül menekülni kezdtek, hátrahagyva sátraikat, gépezeteiket, szekereiket és málháikat, az egész sereg jelentős veszteségével és a király szégyenfoltjával és dicstelenségével.”¹¹⁶ Kései forrásaink közül Gian Giacomo Caroldo krónikája ugyancsak a bárók hűtlenségének említése nélkül számol be a *sticatum* alatt vívott harcokról; ezen a ponton azonban egyetlen pillanat erejéig el kell időznünk a 16. századi elbeszélés egyik lehetséges forrásának kérdésénél. Caroldónál ugyanis meglepő módon ugyanazzal a téves hagyománnyal találkozhatunk, amely Kükülleinél is tetten érhető: a két beszámoló – hibásan – úgy tudja, hogy a szóban forgó július 1-jei napon Wulfing Haschendorfer lovag mellett Tóth Lőrinc fia, Bertalan is holtan maradt a csataterén.¹¹⁷ Megfogalmazhatjuk tehát a sejtést: a műve megírásához minden bizonnyal számos forrást felhasználó velencei diplomata előtt nem maradt ismeretlen a témához egyébként kevés információt kínáló magyar hagyomány sem. Caroldo az ütközet előzményeiről és lefolyásáról kínált leírása tehát – teljes terjedelmében legalábbis – nem tekinthető önálló hírértékkel bíró tudósításnak. A 16. században összeállított krónika mellett is szép számmal akadnak azonban olyan elbeszélések, amelyek – miközben a magyarok árulásáról hallgatnak – komoly összecsapásról számolnak be a két fél között. A hagyományra nem csupán a velencei tradíció kínál példákat:¹¹⁸ hasonló beszámolót rögzít a padovai Guiguelmo Cortusio,¹¹⁹ s Peter Suchenwirt is úgy tudja: Zára alatt „számtalan új, nyíl s lándzsa osztogatta naponkint fáradhatatlanul a halált”.¹²⁰

Az elbeszélő források tanúságát erősítheti a magyar okleveles anyag bizonyága: Poháros Péter jelen írásban is említett privilégiumához hasonlóan számos

¹¹⁵ Chron. Jadretina 116.

¹¹⁶ A forrást Jászay Magda fordításában idézem, lásd *Jászay M.: Velence és Magyarország i. m. 52.* Vö. Laurentii de Monacis Veneti i. m. 109–110.

¹¹⁷ „[...] si che, con gran terrore, gl’inimici si misero in rotta, restandone morti gran numero di loro, et fra gl’altri Bartolomeo figliuolo di Lorenzo Tot et Harsandofier Alemanno valorosissimi Kavallieri”. *Caroldo, G. G.: Istorie Venetiane i. m. III. 21.* Vö. „Ubi etiam strennui milites Bartholomeus filius Laurentii Tot et Harsadorfer Theutonicus de parte regis in pugna sunt occisi”. *Johannes de Thuróc: Chronica Hungarorum i. m. I. 167.* A Kükülleinél szereplő információ értékeléséhez lásd *Johannes de Thuróc: Chronica Hungarorum II. Commentarii. 1–2.* Ed. Elemér Mályusz – Julius Kristó. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova 8–9.) Bp. 1988. II/2. 115.

¹¹⁸ A krónikákat számba veszi *Baumgarten F.: Forrástanulmányok i. m. 118.*

¹¹⁹ Cortusii Patavini duo i. m. 920.

¹²⁰ A forrást Bleyer Jakab fordításában idézem, lásd *Bleyer J.: Magyar vonatkozások i. m. 903.*

adománylevél tudósít arról, hogy a királyi donációban részesülő személy Lajos dalmáciai hadjárata során szerzett a maga számára érdemeket.¹²¹ Bár a ránk maradt diplomák javarészt a *sticatum* alatt vívott ütközet ádáz mivoltát és a magyarok hősiességét látszanak tehát bizonyítani, említhetünk egy dokumentumot, amely jelezheti, hogy a magyarok áruulásának lehetőségét mégsem vehetjük el teljesen. Már Baumgarten Ferenc felhívta a figyelmet arra, hogy egy Anjou-kori formuláskönyvben – Uzsai János *Ars notariá*jában – szerepel egy oklevél, amely szerint egy *comes* azzal vívta ki egy másik nemes haragját, hogy őt megvádolta: miután társaival pénzt fogadott el a velenceiektől, kevésbé aktívan vett részt a *sticatum* ostromában.¹²² A párbajformula datálatlan, ám mivel említi Nagymartoni Pál országbíró, keletkezését egyértelműen 1349 nyara elé helyezhetjük.¹²³ Bár Baumgarten feltételezi, hogy a szóban forgó események után csaknem két évtizeddel működő Névtelen Minorita azoktól a záraiaktól kölcsönözhetette a magyarok megvesztegetésének – szerinte hamis – hagyományát, akik a város megadását követően Lajos udvarában kerestek menedéket,¹²⁴ forrásunk véleményem szerint rávilágít arra, hogy a sereg egy részének hitszegése mint a vereség lehetséges magyarázata rögtön a katonai kudarc másnapján, a záraiaktól függetlenül szóbeszéd tárgya lehetett a magyarok körében.

Hogyan egyeztethetjük tehát össze az egymásnak ellentmondó kútfők tanúságát? A kérdés megválaszolásához először is visszakanyarodhatunk Caroldo fentebb már idézett krónikájához, amelynek bizonyos részleteit Domanovszky – Baumgartennel ellentétben – éppen az áruulás bizonyítékaként hozta fel.¹²⁵ A 16. századi forrás arról számol be, hogy a július 1-jei velencei győzelmet követően – tehát már a *sticatum* alatt zajlott, a kései elbeszélés szerint is véres ütközet után – a dózse arra ad felhatalmazást a tanácsnak, hogy a magyar királynak 100 ezer, a báróknak pedig 20 ezer forintot ígérjen Záráért, illetve a dalmáciai területekért.¹²⁶ A Caroldónál fenntartott beszámoló ezen a ponton ismételt

¹²¹ *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 112–113.; *Csukovits E.*: Az Anjouk Magyarországon II. i. m. 62. A hadjárattal összefüggésbe hozható okleveleket lásd *Wertner M.*: Nagy Lajos király hadjáratai i. m. 75–78.

¹²² *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati I–II.* Ed. Martinus Georgius Kovachich. Pesthini 1799. I. 9.; *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 116–117.; *Csukovits E.*: Az Anjouk Magyarországon II. i. m. 62.

¹²³ *Bónis György*: Uzsai János Ars Notariája. Filológiai Közöny 7. (1961) 3–4. sz. 229–260., különösen: 248. Lásd továbbá *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1437. I–II. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Bp. 1996. I. 7.

¹²⁴ *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 118.

¹²⁵ *Domanovszky S. – Vértessy J.*: Nagy Lajos i. m. 917. Vö. *Baumgarten F.*: Forrástanulmányok i. m. 114., 117.

¹²⁶ *Caroldo, G. G.*: *Istorie Venetiane* i. m. III. 21.

nem képvisel önálló hagyományt. A krónika forrását könnyűszerrel azonosíthatjuk: a szöveg a velencei tanács július 4-én kelt határozatából merít.¹²⁷ A köztársaság egyéb iratai tanúsítják, hogy Velence már jóval a diadalt megelőzően komoly összegekkel kísérelte meg rávenni Lajost – a király előkelőit és szövetségeseit is megkörnyékezve –, hogy mondjon le Záráról. (Láthattuk fentebb, hogy a tárgyalások – vagy az azokra tett kísérletek – az *Obsidió*ban vagy Villaninál is szerezelpnek.) A kérdéses év tavaszán, amikor a *Maggior Consiglio* még úgy vélte, Lajos nem Zára felmentésére, hanem Apuliába készül, azzal bírta meg követeit, ígérjenek 40 ezer dukátot a királynak arra az esetre, ha lemond az ostromlott város feletti minden jogáról.¹²⁸ A köztársaság a Zárai Névtelennél árulóként szereplő bosnyák bánnal ugyancsak folyamatos kapcsolatban állt: április 8-án arra utasította delegáltjait, 100 dukát értékig jövőbeni szolgálataiért is ajándékozzák meg Kotromanics Istvánt.¹²⁹ Amikor a magyar hadak végül mégis megérkeztek Dalmáciába, Velence igyekezett elkerülni a fegyveres összecsapást. Június 19-én találkozunk az információval, miszerint a városállam nem csupán a királynak kínál a korábban ígértnél is magasabb összeget (100 ezer dukátot): a ránk maradt dokumentum értelmében a bosnyák bán és a bárók markát ugyancsak jelentős summa, 20 ezer dukát ütné a tárgyalások elősegítéséért cserébe.¹³⁰

Az *Obsidio* úgy tartja, Lajos mindennemű diplomáciai érintkezést elutasított Velencével, és nem fogadta a köztársaság követeit. Villani beszámolója már megengedi, hogy folyhattak megbeszélések a király és a velenceiek között; a párbeszéd azonban a firenzei történetíró tudomása szerint nem vezetett eredményre. A *Maggior Consiglio* határozatai nyomán azonban aligha férhet kétség ahhoz, hogy Szent Márk városa az uralkodó mellett a bárókat is megkörnyékezte, hogy mihamarabb célt érhessen. Mivel számos forrásunk van, amely beszámol a véres csatáról – Miklós szlavón bán csaknem rögtön az ütközetet követően állítja oklevélében, hogy Myke fia Miklós kőrösi várjobbágy a *sticatum* ostroma során nyíltól szerzett sebet –,¹³¹ aligha hihetjük, hogy az ellenfél vesztegetési kísérlete oly

¹²⁷ Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Acta extera Andegavensia I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. (Monumenta Hungariae historica. Acta extera) Bp. 1874–1876. (a továbbiakban: ADE) II. 164. sz.; Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. Almási Tibor et al. Bp.–Szeged 1990–. (a továbbiakban: AOkl.) XXX. 499. sz. – Dománovszky egy június 19-ei, ugyancsak a magyarokkal folytatott tárgyalásokról szóló határozatot idéz, lásd *Dománovszky S. – Vértessy J.*: Nagy Lajos i. m. 917. 5. jegyz.

¹²⁸ 1346. márc. 24.: Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke Republike. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium) II. Ed. Sime Ljubić. Zagreb 1870. (a továbbiakban: Ljubić) 329–330.; ADE II. 143. sz.; AOkl. XXX. 221. sz.

¹²⁹ Ljubić II. 333.; ADE II. 148. sz.; AOkl. XXX. 280. sz.

¹³⁰ Ljubić II. 360–361.; ADE II. 164. sz.; AOkl. XXX. 461. sz.

¹³¹ 1346. júl. 4.: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomatski zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije I–XVIII. Ed. Marko Kostrenčić – Tadija Smičiklas.

mértékben sikeres lett volna, amint azt a Zárai Névtelen és a Névtelen Minorita állítják. Nem kell tehát arra gyanakodnunk, hogy a magyar sereg mozdulatlan maradt. Nagyon is elképzelhetőnek tűnhet azonban, hogy a táborban híre ment a velenceiek ajánlatainak. Még ha a sereg egésze vagy legalábbis jelentős része hősi-es magatartást tanúsított is a *sticatum* ostroma és a velenceiekkel való összecsapás során, a gyászos vereséget követően óhatatlanul szárnyra kaphattak azok a vádaskodások, amelyek szerint a magyar sereg egységét az ellenfél ígéretei és aranya bontották meg a végzetes napon.

Bár valószínűnek véljük tehát, hogy a velencei favár alatt valóban ádáz küzdelem bontakozhatott ki, mégsem kell azt feltételeznünk, hogy Lajos bárói egyáltalán ne estek volna kísértésbe a velenceiek ajánlatait hallva. Miben rejlik tehát árulásuk? A Névtelen Minorita úgy fogalmaz, hogy miután serege szegényszemre elutasította a harcot, a király „e megcsalattatásában igen bölcsen viselkedett és járt el, mert bár ott bárói és főemberi révén nem szerzett tiszteletet, mégis azok valamennyi tettét okosan takargatta, nehogy lelküket még nagyobb rosszra gerjessze”.¹³² Kevésbé hihető azonban, hogy egy hasonló eset – amennyiben tényleg megtörténik – ne hagyott volna nyomot a fiatal uralkodó lelkében. Kancelláriáján ezzel szemben alig néhány év elteltével olyan adománylevél született, amely az *Obsidio* szerzője által árulónak titulált Lackfi István érdemeit emlegetve úgy fogalmazott, a vajda „vérenek ontásával [...] a legnagyobb hűséggel vállalta a szüntelen erőfeszítéseket [...] a királyi méltóság és becsület felmagasztalására”.¹³³ Visszakanyarodhatunk ezen a ponton Villani elbeszéléséhez. Az előadás értelmében a bárók hitszegése nem abban rejlik, hogy megtagadják a részvételt az ütközetben. Az előkelők – alkalmasint a július 1-jei vereséget követően, amelyre azonban a firenzei történetíró nem tér ki – rábírák a királyt, hogy vezesse haza seregét. Megkockáztathatjuk, hogy ez a híradás áll a legközelebb a valósághoz. Lajos főemberei – a *sticatum* alatti kudarctól elkeseredve s nem mellesleg abban is bízva, hogy Velence esetleg nem marad hálátlan közbenjárásukért – meggyőzheték urukat, hogy hagyjon fel a Zára felmentésére tett kísérlettel.

Bár Lajos Dalmáciát nem kívánta végérvényesen feladni, és soha nem egyezett bele abba, hogy lemondjon a Zára feletti jogairól, alkalmasint elfogadta előkelői

Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium auxilio Regiminis Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagrabiae, 1904–1990. XI. 309–310.; AOkl. XXX. 501. sz.

¹³² KJN 45.

¹³³ KHO 276–281., itt: 278. (143. sz.) (Ford. Kapitánffy István). Lásd még Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Ed. Georgius Fejér. Budae 1829–1844. IX/1. 756–761. (399. sz.); AOkl. XXXIV. 388–390. (706. sz.). Alsólendvai Miklós a zárai kudarc után tapasztalható kegyvesztését vitatja *B. Halász Éva*: Hahót Miklós szlavón báni működése 1343–1356. In: Középkortörténeti tanulmányok 6. VI. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2009. június 4–5.) előadásai. Szerk. G. Tóth Péter – Szabó Pál. Szeged 2010. 5–10., különösen: 9–10.

érveit, amelyek arra vonatkozhattak, hogy elsődleges célját, a Nápolyi Királyság trónjának megszerzését kell szem előtt tartania. Kérdéses, vajon csakugyan tervezte-e, hogy egy Dalmáciában aratott esetleges gyors győzelmet követően még ugyanabban az évben áthajózik seregével Itáliába. A velenceiek – amint azt a *Chronica Jadretina*¹³⁴ vagy a *Maggior Consiglio* határozatai is mutatják – mindenképpen így sejtették, s Johanna is gályákat készült küldeni Pugliából, hogy Lajos hadainak tengeri átkelését megakadályozhassa.¹³⁵ Ha az uralkodó nem is azért fordult azonban vissza Magyarországra, mert tanácsadói sugallatára úgy vélhette, eredeti szándékát nem lesz lehetősége megvalósítani, hadainak Zára alóli távozása mindenképpen összefüggésben lehet a király dél-itáliai aspirációival. A velenceikkel vívott ütközet kedvezőtlen kimenetele ráébreszthette, kemény ellenfélre akadt, amelyet csupán kitartó harcok árán győzhet le. A nápolyi trón megszerzésének ábrándját dédelgető uralkodó aligha kívánhatott céljai megvalósítása előtt egy hosszabb, alkalmasint a seregét is megtizedelő háborúba bocsátkozni.

Zárszó

Az előzőekben olyan eseménysornak szentelhettem figyelmet, amelyről viszonylag nagy számban állnak rendelkezésünkre külhoni elbeszélő források, s ezek sorában kettő is akad, amelynek előadása különösen részletezőnek bizonyul. A történéseket eltérő szemszögből – zárai és velencei nézőpontból – is láttató beszámolók lehetővé teszik, hogy az általuk kínált adatokra támaszkodva részletes történelmet írjunk. A zárai kudarc lehetséges okait firtató alfejezet ugyanakkor arra is rávilágíthatott, hogy az egyes részkérdések megválaszolásához abban az esetben is segítségül kell hívnunk a hazai forrásokat – mind a krónikáshagyományt, mind az okleveleket –, ha a külhoni narratív kútfők történetesen lényegesen több információval szolgálnak az eseményekről, mint a Magyar Királyság határain belül lejegyzett elbeszélések és iratok.

¹³⁴ Chron. Jadretina 94–95.

¹³⁵ Ljubić II. 362–363.; ADE II. 169. sz.; 1346. júl. 9.: AOkI. XXX. 505. sz.

THE SIEGE OF ZADAR (1345–1346) IN LIGHT OF NARRATIVE SOURCES

By Judit Csákó

SUMMARY

The purpose of the paper is to examine the narrative sources about the siege of Zadar in 1345–1346 by the armies of the Republic of Venice and the military campaign launched by King Louis I (the Great) of Hungary (1342–1382) to relieve the Dalmatian town. First there is a presentation of the *corpus* consisting of texts (the *Obsidio Jadrensis* by an anonymous Zaratian author, Venetian chronicles including the *Chronica Jadretina* and other Italian and Austrian sources) that provide information on the conflict. Next, it attempts to take a closer look at how the presence of the Hungarian armies at Zadar is portrayed in the chronicles through specific themes, like the presence of the Hungarian king or his army or the members of the campaign. It analyzes the divergent traditions concerning the course of the battle fought on 1 July 1346 and the possible causes of Louis's defeat (such as the eventual betrayal by his barons).